

Pražské dvorce

Můžeme se s nimi dosud setkat ojedinele i v bezprostřední blízkosti centra hlavního města. Jsou však rozsety hlavně v okrajových částech Prahy, kde jsou většinou těsněny postupným rozvojem města. Někde byla zachována do dnešní doby i jejich původní funkce a tak bylo možno hluboko v městské oblasti ještě před několika lety se setkat s čistě zemědělským provozem, včetně chlévů, stodol a všeho, co k tomu patří. Např. usedlost Klikovka na Smíchově s ustájenými dojnými dělala dojem, jako by se zde čas zastavil.

Kdysi důležité zázemí města, organicky je doplňující a prožívající zároveň s ním jeho růst a úpadek, se však v posledních desetiletích dostává do nedobrovolné izolace. Dlouhodobé neudržování a nezáměr nových uživatelů, spojený někdy až s drastickou devastací, přivedlo tyto objekty na pokraj zkázy. Avšak to, co by novodobý objekt stěží vydržel, musí vydržet — a na štěstí ve většině případů vydržely — objekty staré sto i více let. A tak tyto solidní stavby z kamene, cihel nebo smíšeného zdiva se nám stále připomínají, i když nemají vzcnost katedrál či eleganci paláců nebo měšťanských domů. Tvořily však spolu s nimi organický celek, a kdybychom připustili jejich zánik, nebyl by již ani obraz Prahy úplný.

Nerozhodný přístup odpovědných orgánů nebo mnohdy i záměrná snaha zbavit se objektu v současné době „nerentabilního“ může rovněž zavinit zkázu objektu, který po staletí patřil k obrazu předměstské oblasti. Jako příklad může posloužit usedlost Šalamounka v Praze-Košířích.

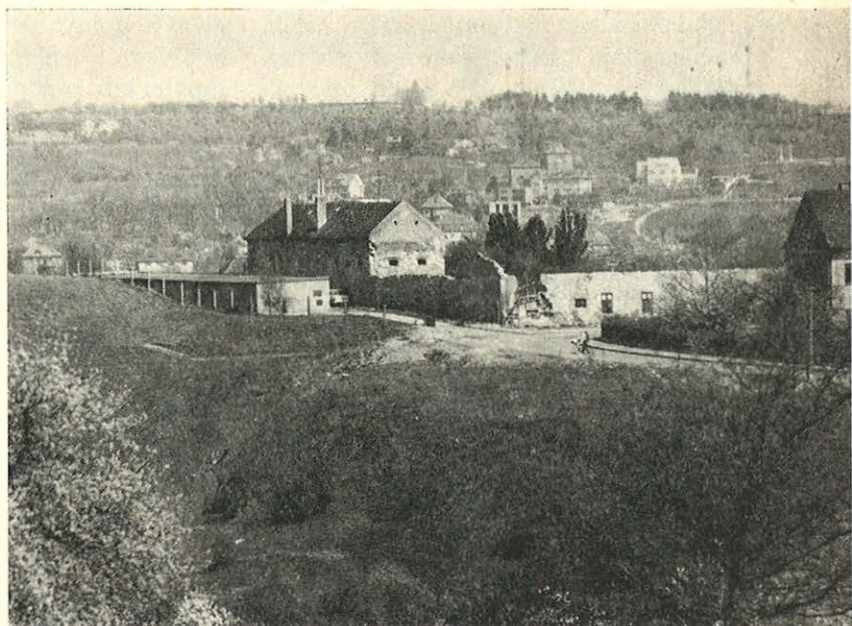
Areál, v jednotlivostech architektonicky ne příliš zajímavý, se uplatňoval jako výrazná urbanistická dominanta. Citlivé usazení v krajině na zlomu terénní vlny nad drobným údolím by dodnes mohlo sloužit jako příklad stavebníkovy vztahu ke krajině, proporcím i hmotám. To jsou náležitosti, které mnohdy dnešním stavbám i celým sídlištím velmi chybějí; vznikají tak monstra násilně porušující krajinu nebo stávající hodnotné architektonické celky.

I při zběžném pohledu na různé pražské dvorce a usedlosti neunikne skutečnost, jak výrazně se pohledově uplatňují, mnohdy přes veškerou pozdější často chaotickou zástavbu v jejich bezprostřední blízkosti, která je třeba i výškově převyšuje. Je to důkaz, že výběr místa nebyl dán pouze nejvýhodnějším spojením s obdělávanými pozemky či jinými čistě praktickými hledisky, ale že zde hrály úlohu ještě jiné aspekty.

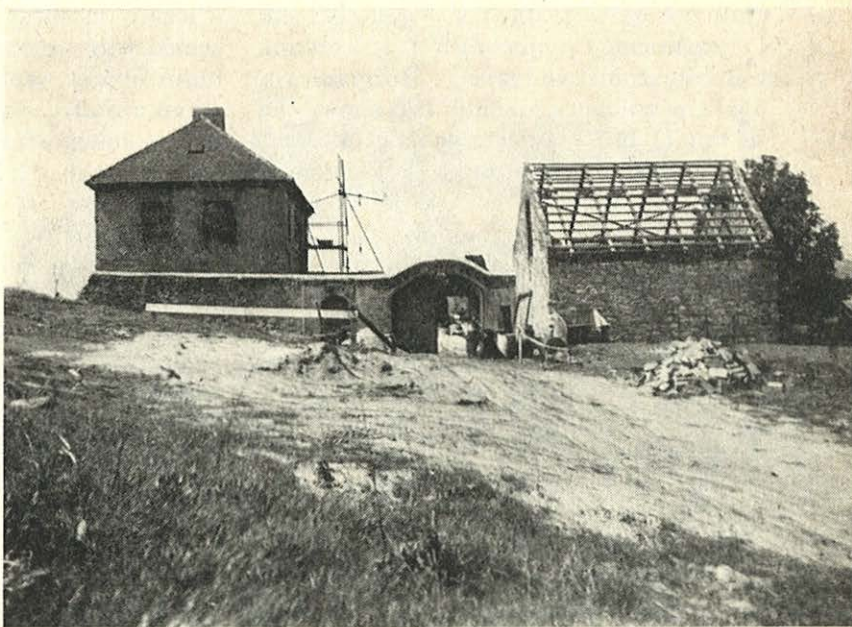
Lidoví stavitelé totiž vždy ukazovali velkou citlivost při výběru staveniště i při celkovém situování stavby, i když zde nelze upřít vliv velkého kulturního centra. Tento vliv lze pozorovat na celkovém typu dvorců i jejich architektonickém charakteru.

Všechny dvorce v podstatě dodržují jeden dispoziční typ. Na přibližně obdélníkovém nebo čtvercovém pozemku stojí proti sobě obytné a hospodářské části (chlévy, sýpka) a prostor je uzavřen na jedné straně stodolou a na druhé branou do dvora. Jednotlivé objekty jsou propojeny buď dalšími hospodářskými budova-

*Usedlost Šalamounka
v Koštrich
po zřícení stodol*

*Usedlost Císařská
v Lábní, vstupní brána
(snímky J. Janátková)*

mi nebo pevnou zdí a tvoří uzavřený celek. Zvenčí je areál opatřen pouze nejnútnejšími otvory a většinou dělá dojem opevněného statku či tvrze. Veškerý život statku se soustřeďoval do dvora a jednotlivé objekty byly tomuto záměru přizpůsobeny. I fasády jsou zpracovány hlavně pro pohledy ze dvora. Jde v podstatě o krajový, tzv. středočeský typ, avšak tak upravený, že lze hovořit o typu speciálně pražském. Tato základní dispozice je dodržována u drobných dvorců — např. u usedlosti Císařské v Praze-Libni, i u mohutných usedlostí — např. u Křižovnického dvora v Praze-Hloubětíně.

To bylo samozřejmě pravidlem i u ostatních krajových typů zemědělských usedlostí, ale poněvadž jde právě o specifický typ, který se vyvinul přímo pod kulturním vlivem sídelního města, těžko lze hledat obdobu. Majitelé dvorců byli mnohdy pražští měšťané a z tohoto důvodu se na výstavbě často podíleli stavitelé, školení a seznámení s nejnovějšími stavebními a architektonickými směry. Rozmanitost, v jaké je zmíněný základní typ zpracován ve hmotách i architektonickém výrazu, je sama o sobě hodnotou, již nelze zanedbat. A tato hodnota je ve svém podstatném jádru zachována dodnes.

Nádherně rozvinutou barokní architekturu statku Vraných v Bohnicích však již nelze považovat za lidovou stavbu. Zde jde o slohovou záležitost, která skutečně mohla vzniknout jen pod vlivem pražských barokních architektur. Bohatá štuková výzdoba fasád s datováním 1777, nádherné barokní kování oken a dveří, nedávno bohužel vandalsky zničené, půvabná dispozice a dominantní poloha na návsi starých Bohnic činí z tohoto objektu pravý skvost. Tato stavba byla zachráně-

na před úplným zničením doslova v hodině dvanácté, jenom mimořádným úsilím mnoha lidí, především pracovníků památkové péče.

Pravým opakem při dodržení základní dispozice je statek Bulovka na Smíchově. Mohutný objekt, ve hmotách zajímavě členěný výškově i prostorově, na první pohled spíš připomíná tvrz. Tento romantický dojem podporuje i doposud zachovaná volná krajina v jeho bezprostřední blízkosti a členitý terén připomínající při pohledu od západu zbytky valu. Situování v krajině by mohlo zas být příkladem zdařilého řešení.

Podrobná prohlídka statku opět prozradí, že jde o kdysi bohatý dvorec, poznamenaný blízkostí kulturního centra. Architektonicky řešené skleníky, dnes už takřka zničené, gloriety na blízké vyvýšenině a jasně patrné zbytky malého parku dodnes dokládají, že nešlo o pouhou zemědělskou usedlost, i když samozřejmě zemědělský provoz tu byl základem. Ani tento objekt není v dobrém technickém stavu a Státní statek, který je jeho majitelem, může stěží zajistit vlastní chod hospodářství a rozhodně mu nezbyvá na péči o cenný objekt. Důvodů lze uvést více, ale dva jsou rozhodující: především nedostatek financí a dále obtížné zajištění stavební kapacity, které je plně využito na obnovu chátrajících objektů v centru Prahy. Vedení statku je si vědomo stavu, v jakém se většina dvorců nalézá a je neustále na tuto skutečnost upozorňováno i Pražským střediskem státní památkové péče. Protože logicky tyto dvorce připadly většinou pod správu Státního statku Praha, je situace u většiny z nich tatáž. V minulých letech provedl Státní statek určitou redukcí svého provozu tím, že některé

*Křižovnický dvůr
v Hloubětíně*

*Statek Bulovka
na Smíchově
(snímky J. Janátková)*

objekty nabídl jiným zájemcům. Bylo to záměrné, ale účelu v podstatě dosaženo nebylo. Příkladem by mohl být statek Cibulka v Praze 5, nádherný objekt s dvěma předsunutými, barokními pavilóny, romantickými architekturami v dochovaném parku a s čínským pavilónem na výšině nad ovocným sadem. Státní statek zde byl vystřídán naprosto nevhodnou výrobou autodílů a naději na celkovou velkorysejší rekonstrukci komplexu poskytuje teprve nyní přidělení ministerstvu kultury. Dosavadní oprava dvou vstupních pavilónů a čínského pavilónu je sice záslužným činem, ale kulturnějšímu využití se přímo nabízí celý areál již svým mohutným zázemím krásného parku přecházejícího v drobné lesíky.

Jak už bylo řečeno, je okolo Prahy zachován celý systém těchto dvorců, vzniklý ve specifických podmínkách i z čistě praktických hledisek; byl dán existencí zemědělsky vhodných pozemků i zvláštními zájmy bývalých majitelů. Jednotlivé objekty zanikly a jiné vznikaly po dlouhé období — prakticky lze dnes získat doklady z dochovaných objektů i ze záznamů od gotiky až po 19. století.

Dosavadní vývoj zemědělského systému je již ukončen, dnešní zemědělství je postaveno na zcela jiných předpokladech, než v dobách dřívějších. Charakterizoval však by obcd, jež jsou dnes součástí Prahy a zánik jeho zachovaných průvodních dokumentů by byl neomluvitelnou a zbytečnou škodou. Záchranu zatím nelze bohužel řešit komplexně — to by bylo to nejvhodnější — ale je možno se zaměřit alespoň na jednotlivé objekty. Ukazuje se, že základem řešení celého problému je vlastně využití. Nutno předpokládat, že zemědělský provoz bude postupným roz-

vojem města znemožněn a v mnohých případech je už dnes naprosto nevhodný.

Jedním z výborných řešení by bylo využití pro soukromé bytové účely. To však lze umožnit jen u drobnějších usedlostí, jako je např. Císařská v Praze-Libni, kde byl pro takový účel zachráněn objekt odsouzený již k demolici a projednáván její způsob a cena za zlikvidování. Po dokončení oprav to je objekt, po jakém by toužily stovky lidí. Bydlení takřka uprostřed přírody — bezprostřední okolí je již zalesněno — s výhledem na Pražský hrad, což lze stěží realizovat jinde v Praze.

Prostředí a celková dispozice objektu vytvářejí předpoklady k bydlení, které se nedá s moderním uniformním bydlením samozřejmě vůbec srovnávat.

Bohužel takových drobných usedlostí, kde náklady na rekonstrukci jsou ještě v možnostech soukromého zájemce, je minimum. Většinou se jedná o objekty, které vyžadují, aby se k jejich využití našla instituce. Ale i tato cesta je možná, jak lze opět doložit příklady. Objekt čp. 16 v Praze 10 ve Starostrašnické ulici po léta chátral a na způsob jeho využití bylo mnoho názorů, ale nic nebylo realizováno. Uvolnění obytné části vázlo na nedostatku bytů a hospodářská část byla neekonomicky využívána Státním statkem.

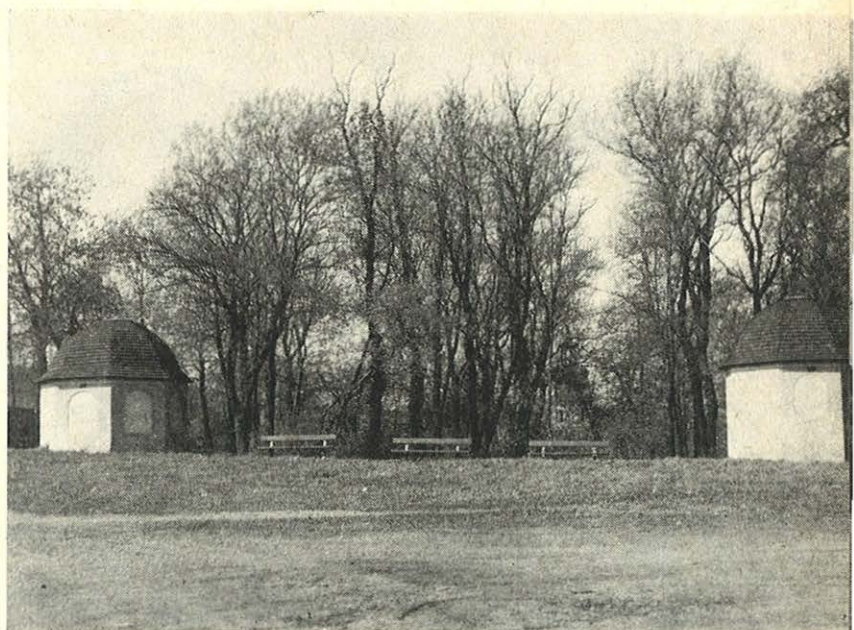
Po uvolnění hospodářské části se objevilo několik zájemců, ale žádný nebyl ochoten investovat větší náklady; objekt většinou chápali jako přechodné skladištní prostory apod. Teprve zástupci podniku ARTCENTRUM pochopili možnosti a hodnotu objektu a převzali jej i za cenu toho, že obytná část bude uvolňována postupně.

Dokončily se úpravy a opravy objektu

*Usedlost Cibulka
v Košířích, dvůr*

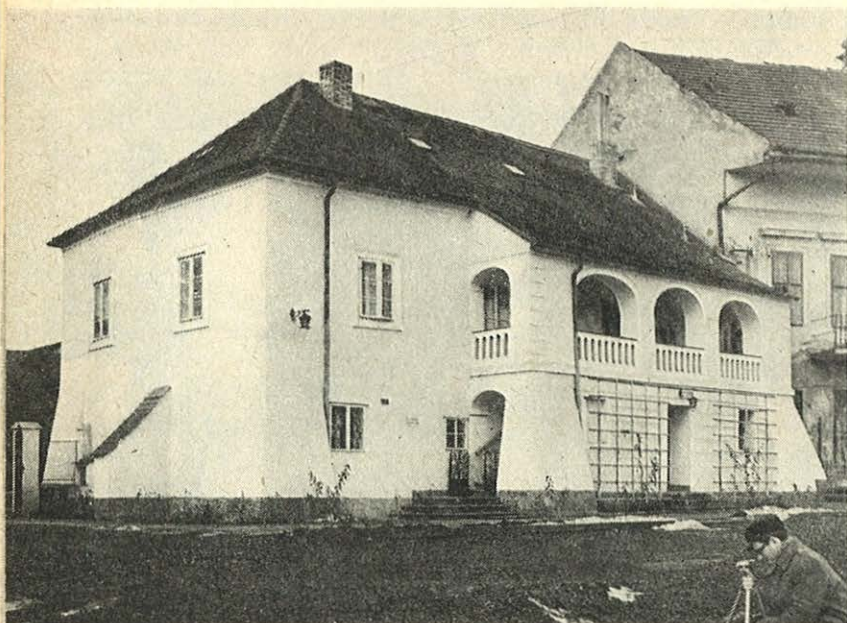

*Usedlost Cibulka
v Košířích,
vstupní pavilóny
(snímky J. Janatkové)*

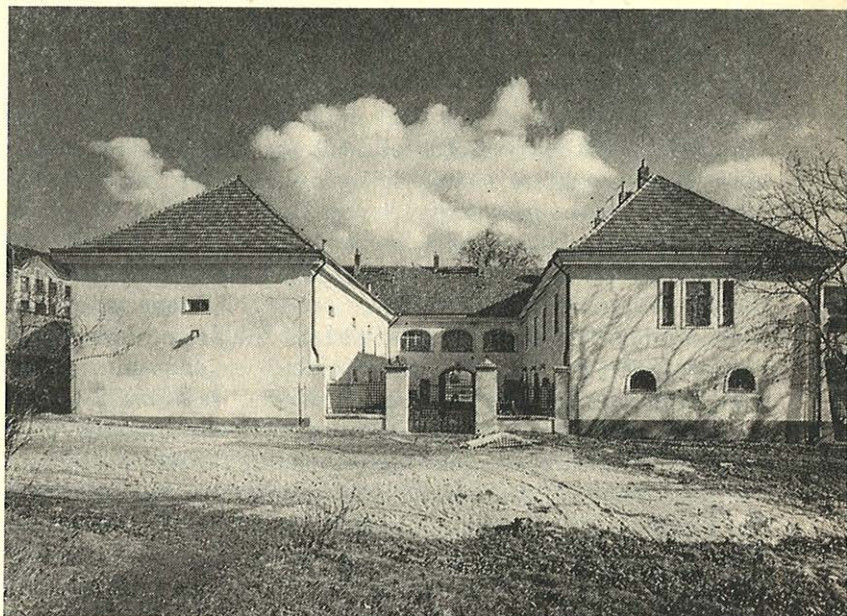

*Usedlost Cibulka
v Košířích,
čínský pavilón v parku*

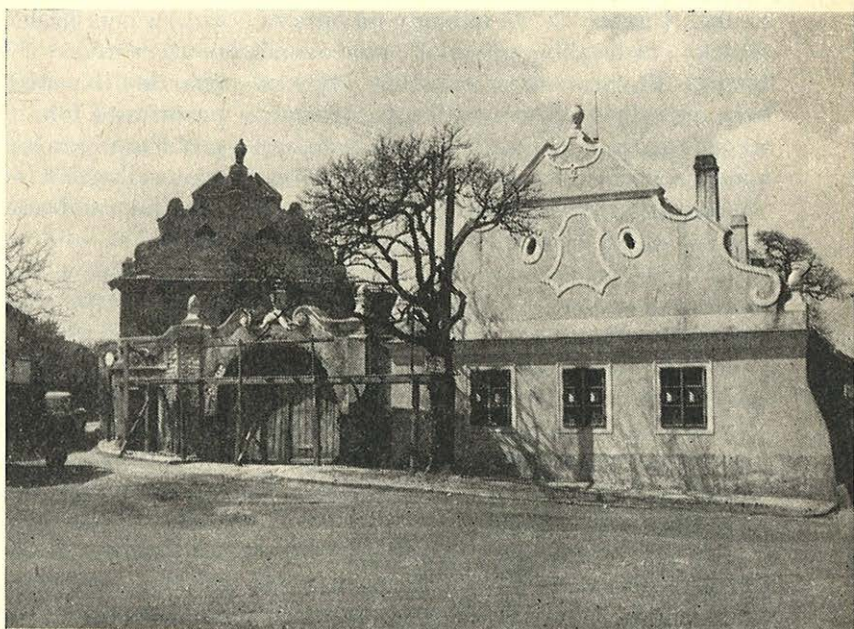

*Bývalý zámček Práche
v Praze 10 po obnově
(snímky J. Janatková)*

*Dvůr čp. 16 ve Strašnicích
po obnově
(snímek Z. Helfert)*

*Barokní statek čp. 1
v Bohnicích, průčelí
(snímek J. Janatková)*

a právě hospodářská část poskytla interiéry, v kterých lze těžko rozpoznat bývalou stáj a sýpku, aniž by byla dotčena jejich dispozice nebo konstrukce. Tak bylo zachráněno poslední hodnotné stavení starých Strašnic, které sice bylo zařazeno ve Státním seznamu nemovitých památek, územní plán počítal s jeho zachováním, ale konečné předpoklady k uchování byly dány teprve vhodným využitím.

Stejným příkladem by mohla být i starší část zámku v Práchech. Stavba je zbytkem jednoho z nejstarších hospodářských dvorců v předměstské oblasti a jsou důvody předpokládat, že její jádro je gotického původu. Budova byla staticky narušena a proto byly nájemníkům přiděleny náhradní byty. Majitel objektu — Státní statek Praha — proto neměl o objekt zájem a byl ochoten jej prodat. Během jednání však začal uvažovat o novém využití a nakonec zahájil celkovou rekonstrukci. Ukázalo se, že náklady na opravu zdaleka nedosáhly původně uvažované částky. Po statickém zajištění objektu byla nutná jen oprava v běžných rozměrech (střecha, fasáda, okapy, instalace apod.) a po instalování ústředního topení získal statek velmi kvalitní prostory.

Důležitějším faktem však zůstává, že byl opět zachráněn jeden cenný památkový objekt a že je zde příklad pro podobné řešení. Je vidět, že řešení obnovy takových objektů je více, jejich demolice nemusí být vždy nejjednodušším řešením ani z hlediska přísně ekonomického, jež by mělo zůstat v těchto případech vedlejším. Hlavním problémem však zůstane stále včasné vyklizení objektu určeného k zachraně, protože náklady na rekonstrukci s časem neúměrně narůstají. Praxe je bohužel taková, že objekt nemůže být vyklizen dříve, dokud jeho stav prakticky neohrožuje životy nájemníků. To ovšem má vliv na existenci nejen těchto objektů, ale památkových objektů vůbec. Dopad této praxe si dnes sotva dovedeme představit, ale je jasné, že nutně musí negovat veškeré snahy památkových orgánů. To je však problém související s širší problematikou (bytů, stavební kapacity, financí atd.) a není účelem této stati jej řešit. Jde pouze o to, aby v bouřlivém dění druhé poloviny dvacátého století byla věnována pozornost i tomuto zdánlivě nedůležitému problému pražských dvorců, abychom z mozaiky, kterou nám sestavily minulé věky, tento drobný úsek neztratili.